

ΣΩΤΗΡΗΣ ΡΙΖΑΣ

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΒΡΕΤΑΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ (1940-1946)

Σκοπός αυτού του άρθρου είναι η εξέταση των παραγόντων που συνετέλεσαν στη διαμόρφωση της βρετανικής πολιτικής για την Κύπρο κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής και οδήγησαν στην απόφαση της Βρετανικής Κυβέρνησης να διατηρήσει το αποικιακό καθεστώς στο νησί.

Η βασική υπόθεση της εργασίας είναι ότι η απόφαση αυτή ήταν αποτέλεσμα ένδοξοκρατικών ανταγωνισμών και διαφορετικών προσεγγίσεων του ζητήματος εκ μέρους των εμπλεκόμενων βρετανικών υπηρεσιών. Το Foreign Office εξέταζε ευνοϊκά την προοπτική της ένωσης του νησιού με την Ελλάδα, με ταυτόχρονη διασφάλιση των βρετανικών στρατηγικών συμφερόντων. Το Colonial Office και το Βρετανικό Γενικό Επιτελείο επέμεναν όμως στη διατήρηση της βρετανικής κυριαρχίας, επικαλούμενα την ανάγκη διαφύλαξης της ακεραιότητας της Αυτοκρατορίας, την απαιτούμενη ευχέρεια επιλογών στο στρατιωτικό σχεδιασμό και τον κίνδυνο να περιέλθει το νησί υπό εχθρικό έλεγχο λόγω της πολιτικής αστάθειας στην Ελλάδα.

Όπως αποδείχθηκε, η πολιτική αυτή δεν ήταν μακροπρόθεσμα ρεαλιστική, καθώς αγνοούσε τη δυναμική του αντιαποικιακού ρεύματος. Η Κύπρος απέτελεσε τελικά πεδίο ανταγωνισμού της Ελλάδας και της Τουρκίας, δοκίμαστηκε από τη διαμάχη των δύο νησιωτικών κοινοτήτων και απείλησε την ειρήνη και τη σταθερότητα στην Ανατολική Μεσόγειο.

Το Κυπριακό τέθηκε το Δεκέμβριο του 1940 με την πρωτοβουλία που ανέλαβε ο Τοποτηρητής του αρχιεπισκοπικού θρόνου της Κύπρου για το άνοιγμα καταλόγων Κυπρίων έθελοντών προς κατάταξη στον Έλληνικό στρατό. Η κλήση είχε βρει ανταπόκριση μεταξύ των Έλληνοκυπρίων, αφού σε διάστημα τεσσάρων εβδομάδων, από τις 12 Δεκεμβρίου 1940 έως τις 9 Ιανουαρίου 1941, είχαν εμφανιστεί 1200 έθελοντές. Παράλληλα η προσέλευση στο British Cyprus Regiment, που προωθούσαν οι βρετανικές αρχές είχε μειωθεί². Το Foreign

1. Το θέμα της εργασίας αυτής έχει θίξει περιληπτικά ο C. Woodhouse στο πλαίσιο ενός άρθρου του για τη Βρετανική όπτική στο Κυπριακό. Βλ. C. Woodhouse, "Cyprus. The British point of view" στο J. Koumoulides (έπιμ.), *Cyprus in Transition 1960-1985*, εκδ. Trigraph, Λονδίνο 1986, σσ. 85-87. Η εργασία βασίστηκε σε έγγραφα του Foreign Office τα οποία βρίσκονται μικροφωτογραφημένα στο Κέντρο Έρευνας της Ιστορίας του Νεώτερου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών.

2. The Governor of Cyprus προς Colonial Office, 9 Ιανουαρίου 1941, F.O. 371/29846, R 198.

Office απευθύνθηκε στην Έλληνική Κυβέρνηση ζητώντας την παρέμβασή της στον Τοποτηρητή για να σταματήσει τη διαδικασία στρατολογίας. Η Έλληνική Κυβέρνηση αποδέχθηκε το βρετανικό αίτημα και ο Έλληνας Πρόξενος πέτυχε να δεσμεύσει τον Τοποτηρητή ότι θα σταματούσε ή σχετική διαδικασία³.

Στην ίδια χρονική συγκυρία, ο Πρεσβευτής της Μ. Βρετανίας στην Αθήνα, πρότεινε στο Foreign Office την παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα με στόχο την εξασφάλιση της εϋγνωμοσύνης των Ελλήνων⁴. Η πρόταση αυτή απέτελεσε την αφορμή για μία πρώτη ανταλλαγή απόψεων μεταξύ των διπλωματών του Βρετανικού Υπουργείου Έξωτερικων σχετικά με το μέλλον του νησιού. Ο Warner έβλεπε δύο δυνατότητες: είτε την ανάπτυξη της Κύπρου ως στρατιωτικής βάσης είτε την παραχώρησή της στην Ελλάδα με αντάλλαγμα τη μίσθωση του κόλπου της Σούδας στην Κρήτη. Προτιμούσε τη δεύτερη λύση γιατί η Σούδα ήταν εξαιρετο φυσικό λιμάνι και ο πληθυσμός φιλικός. Αντίθετα, η Κύπρος δέν προσέφερε φυσικά πλεονεκτήματα και οί Κύπριοι διέκειντο έχθρικά προς τη βρετανική αποικιακή διοίκηση⁵. Ο Bowker θεωρούσε ότι το βασικό εμπόδιο στην ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα αποτελούσε η Τουρκία ή όποια μπορούσε να θεμελιώσει τις αξιώσεις της με ιστορικά, στρατηγικά και εθνολογικά επιχειρήματα (τουρκοκή μειονότητα). Οί αξιώσεις αυτές θα μπορούσαν ίσως να αντιμετωπιστούν με την αποστρατικοποίηση του νησιού ή τη δημιουργία μίας τουρκικής στρατιωτικής βάσης, άσχετά εύρειας ώστε να συμπεριλάβει τον τουρκοκυπριακό πληθυσμό. Ο Dixon πίστευε ότι ο αποφασιστικός παράγοντας ήταν ο στρατηγικός και ότι η τύχη του νησιού θα κρινόταν από τις βρετανικές στρατηγικές ανάγκες όπως αυτές θα προέκυπταν μετά το τέλος του πολέμου. Θεωρούσε όμως ότι από πολιτική άποψη η ένωση θα προκαλούσε την αντίδραση της Τουρκίας. Η τελευταία θα απαιτούσε πιθανότατα την επιστροφή της Κύπρου, εάν η Βρετανία παραδεχόταν ότι είχε εκλείψει ο λόγος για τον όποιο την κατέλαβε το 1878, δηλαδή η αποτροπή της ρωσικής επέκτασης εις βάρος της Τουρκίας. Εξάλλου, μετά το τέλος του πολέμου, οί Έλληνες θα έμεναν ικανοποιημένοι με την προσάρτηση της Δωδεκανήσου και θα εκμίσθωναν πρόθυμα και χωρίς αντάλλαγμα τον κόλπο της Σούδας στους Βρετανούς συμμάχους τους. Συνεπώς το ζήτημα δέν χρειαζόταν να τεθεί στο Υπουργείο Αποικιών. Η βρετανική θέση θα βελτιωνόταν αν η Κύπρος αναπτυσσόταν και δηλωνόταν μ' αυτό τον τρόπο ότι αποτελεί σημαντικό

3. F.O. προς Αθήνα, 19 Ιανουαρίου 1941, R 198, Palairet προς F.O., 14 Φεβρουαρίου 1941, R 1193, Palairet προς F.O., 28 Φεβρουαρίου 1941, R 1863, δ.π.

4. Palairet προς Nichols, 19 Δεκεμβρίου 1940, R 397, δ.π.

5. Warner, πρακτικό, 21 Ιανουαρίου 1941, δ.π.

6. Bowker, πρακτικό, 22 Ιανουαρίου 1941, δ.π.

τιμήμα της Αυτοκρατορίας⁷.

Ἀπὸ τὴν πρώτη αὐτὴ ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων προέκυπταν ὀρισμένα ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα:

1. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Κύπρος εἶχε μικρὴ στρατηγικὴ ἀξία γιὰ τὴ Βρετανία καὶ ἡ ἔνωσή της μὲ τὴν Ἑλλάδα ἀντιμετωπιζόταν ὡς ἐνδεχόμενον, οἱ Βρετανοὶ διπλωμάτες δὲν ἦταν στὸ σύνολό τους ἰδιαίτερα πρόθυμοι γιὰ τὴν παραχώρησή της. Ἐπίσης, δὲν πίστευαν ὅτι θὰ ἀντιμετώπιζαν ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδας ἰδιαίτερα ἰσχυρὴ πίεση γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα.

2. Ὑπολόγιζαν τὴν τουρκικὴ ἀντίδραση καὶ ἀναζητοῦσαν τρόπους γιὰ τὴν ὑπερνίκησή της στὴν περίπτωσι πού ἡ ἔνωσι μὲ τὴν Ἑλλάδα γινόταν πρακτικὴ πολιτικὴ λύσι.

Τελικὰ ἀποφασίστηκε στὶς 27 Μαρτίου νὰ ζητηθεῖ ἀπὸ τὸ Royal Institut of International Affairs ἡ σύνταξι ἑνὸς ὑπομνήματος γιὰ τὴν Κύπρον. Σύμφωνα μὲ τὶς ὁδηγίες τοῦ ἐπικεφαλῆς τοῦ Southern Department πρὸς τὸν ἐπικεφαλῆς τοῦ Ἰνστιτούτου Καθηγητὴ Α. Τοϋνβι, κατὰ τὴ σύνταξι τοῦ ὑπομνήματος ἔπρεπε νὰ ληφθεῖ ὑπόψη καὶ ἡ πιθανότητα νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴν Κύπρον βάσεις ἄλλων ἐνδιαφερομένων μερῶν⁸.

Ἦδη ὁμως τὸ ζήτημα τῆς Κύπρου εἶχε παρῆ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς Μαρτίου ἐπείγοντα χαρακτῆρα, μετὰ τὸ αἶτημα ποὺ εἶχε υποβάλει ὁ Πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδας Ἀλέξανδρος Κορυζῆς στὸν Ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν τῆς Βρετανίας γιὰ τὴν παραχώρησι τῆς Κύπρου στὴν Ἑλλάδα σὲ ἀναγνώρισι τῶν πολεμικῶν ὑπηρεσιῶν πού ἡ τελευταία εἶχε προσφέρει⁹. Στὸ τέλος Μαρτίου ὁ Ἕλληνας Πρωθυπουργὸς ἐπανέλαβε τὴν πρότασι τοῦ, προβάλλοντας μάλιστα τὴν ἀνάγκη νὰ ἐξευρεθεῖ ἑλληνικὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ἐγκατάστασι τοῦ Βασιλιᾶ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησις σὲ περίπτωσι κατάληψις τῆς χώρας ἀπὸ τὸ γερμανικὸ στρατό. Τὸ αἶτημα δὲν ἀφοροῦσε πλέον τὸ σύνολο τοῦ νησιοῦ, ἀλλὰ ἓνα μικρὸ τμήμα του, ὥστε ὁ Βασιλιάς καὶ ἡ Κυβέρνησι νὰ βρισκονται τυπικὰ σὲ ἑλληνικὸ ἔδαφος. Ἡ τροποποίησι αὐτὴ ὀφειλόταν σὲ παρέμβασι τοῦ Βασιλιᾶ Γεωργίου, ὁ ὁποῖος ἐξήγησε στὸν Πρεσβευτὴ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ὅτι ζήτησε τὸ μετριασμὸ τοῦ ἑλληνικοῦ αἰτήματος, γιὰτι ἐκτιμοῦσε ὅτι ἡ Βρετανικὴ Κυβέρνησι θὰ ἀπέφευγε νὰ δημιουργήσει δυσμενὲς προηγούμενον παραχωρώντας τμήμα τῆς Αυτοκρατορίας της¹⁰. Ἡ βρετανικὴ ἀπάντησι, στὶς 14 Ἀπριλίου, ἦταν ὁμως ἀπορριπτικὴ. Ἰδιαίτερα ἀρνητικὴ ἦταν ἡ στάσι τοῦ Ὑπουργοῦ

7. Dixon, πρακτικὸ, 31 Ἰανουαρίου 1941, ὁ.π.

8. Nichols πρὸς Τοϋνβι, 27 Μαρτίου 1941, ὁ.π.

9. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. C. Svolopoulos, "Anglo- Hellenic talks on Cyprus during the axis campaign against Greece", *Balkan Studies*, τ. 23, ἀρ. 1, Θεσσαλονίκη, σσ. 200-204.

10. J. Iatrides (ἐπιμ.), *Ambassador Mac Veagh Reports . Greece 1933 - 1947*, Princeton University Press, 1980, σ. 338.

Ἀποικιῶν, ὁ ὁποῖος πίστευε ὅτι, ἐὰν παραχωρεῖτο καὶ τμῆμα ἔστω τοῦ νησιοῦ στὸ βασιλιά τῆς Ἑλλάδας, ἡ θέση τοῦ κυβερνήτη τῆς Κύπρου θὰ γινόταν πολὺ δύσκολη¹¹.

Στις 17 Ἀπριλίου παραδόθηκε στὸ Foreign Office τὸ υπόμνημα πού εἶχε συντάξει στὸ Royal Institut of International Affairs ὁ H. Beely, ἐπικεφαλῆς τῆς Research Sub- Committee on Political and Strategic Interests in the Eastern Mediterranean¹². Ὁ συντάκτης τοῦ ὑπομνήματος ἐκκινουῦσε ἀπὸ μία ἱστορικὴ ἀναδρομὴ τοῦ θέματος. Ἡ Βρετανία εἶχε καταλάβει τὸ νησί τὸ 1878, μετὰ ἀπὸ συμφωνία μὲ τὴν Ὀθωμανικὴ Κυβέρνηση μὲ στόχο:

1. Νὰ ἀποτρέψει ρωσικὴ κάθοδο στὴ Μεσοποταμία.

2. Νὰ προστατεύσει τὴν πρόσφατα κατασκευασμένη διώρυγα τοῦ Σουέζ.

3. Νὰ ἐπιτηρεῖ ἐπιτυχῶς τὴ σχεδιαζόμενη νὰ κατασκευαστεῖ μὲ βρετανικὰ κεφάλαια σιδηροδρομικὴ γραμμὴ τῆς Βαγδάτης. Ἐν τούτοις, ὅπως παρατηρεῖται στὸ υπόμνημα, ἡ Κύπρος δὲν εἶχε φανεῖ χρήσιμη μέχρι τὸ 1914, καθὼς δὲν πραγματοποιήθηκε καμία ρωσικὴ ἐπίθεση στὴν περιοχὴ, οἱ Βρετανοὶ κατέλαβαν τὴν Αἴγυπτο τὸ 1882 καὶ ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ τῆς Βαγδάτης κατασκευάστηκε τελικὰ μὲ γερμανικὰ κεφάλαια. Τὸ μόνο πού ἀπέτρεψε τὴ βρετανικὴ ἀποχώρηση τὸ 1915 ἦταν ἡ ἀπόφασις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης νὰ ἀποδεχθεῖ τὴν προσφορὰ τοῦ Λονδίνου γιὰ τὴν ἔνωση τῆς Κύπρου μὲ τὴν Ἑλλάδα, μὲ ἀντάλλαγμα τὴν εἰσοδο τῆς τελευταίας στὸν Πρῶτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ἡ Βρετανία διατήρησε τελικὰ τὴν Κύπρον μετὰ τὸ 1923, παρὰ τὴ μικρὴ στρατηγικὴ σημασία της γιὰ δύο λόγους:

1. Γιὰ νὰ μὴν περιέλθει σὲ ἐχθρικὴ πρὸς αὐτὴν δύναμη.

2. Γιατί, λόγω τῆς αὐξανόμενης σημασίας τῆς ἀεροπορίας, ἤθελε νὰ τὴν ἔχει διαθέσιμη σὲ περίπτωσι ἀνάγκης γιὰ τὴν κατασκευὴ ἀεροπορικῶν βάσεων.

Στὴ συνέχεια, τὸ ἔγγραφο διευκρίνιζε δύο νομικὰ ζητήματα σχετικὰ μὲ τὴ βρετανικὴ κυριαρχία στὸ νησί. Τὸ πρῶτο ἀφοροῦσε τὴν ἀναγνώρισή της ἀπὸ τὴν Τουρκία μὲ τὴν ὑπογραφή τῆς συνθήκης τῆς Λωζάνης τὸ 1923 καὶ τὸ δεύτερο τὴ γαλλοβρετανικὴ συμφωνία τοῦ 1920, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ Βρετανία δὲν μπορούσε νὰ παραχωρήσει τὴν Κύπρον σὲ ἄλλο κράτος χωρὶς τὴ γαλλικὴ συναίνεση.

Ὡς πρὸς τὶς πολιτικὲς προτιμήσεις τῶν κατοίκων, ὁ Beely παρατηροῦσε ὅτι τὸ ἐνωτικὸ αἶτημα ἦταν ἰσχυρὸ μεταξὺ τῶν δασκάλων, τῶν κληρικῶν, τῶν νομικῶν καὶ γενικότερα τῶν κατοίκων τῶν πόλεων. Παράλληλα ὁμως διέβλεπε πρόοδο τοῦ ἐνωτικοῦ αἰτήματος καὶ στὴν ὑπαιθρο. Ἐπισήμανε ὁμως ὅτι οἱ Τουρκοκύπριοι ἦταν ἱκανοποιημένοι μὲ τὸ βρετανικὸ καθεστῶς καὶ δὲν ἐπιθυμοῦσαν τὴν ἔνωση μὲ τὴν Ἑλλάδα.

11. Svolopoulos, ὁ.π., σ. 204.

12. Toynbee πρὸς Nichols, 31 Μαρτίου 1941, F.O. 371/29846, R 3353. Τὸ υπόμνημα ἔχει δημοσιευτεῖ στὸ Svolopoulos, ὁ.π., σσ. 209-217.

Στή συνέχεια εντόπιζε τούς τέσσερις παράγοντες πού θά καθόριζαν τήν τύχη τοῦ νησιοῦ μετά τόν πόλεμο:

1. Οἱ βρετανικές στρατηγικές ἀνάγκες. Θεωροῦσε δεδομένο ὅτι ἡ Βρετανία θά διατηροῦσε ναυτική βάση κοντά στό Πόρτ - Σάιντ καί ἀεροπορική στό Ἄμποῦ Σείρ.

2. Οἱ ἐπιθυμίες τῶν Ἑλλήνων καί τῶν Κυπρίων.

3. Τά στρατηγικά συμφέροντα τῆς Τουρκίας.

4. Ὁ βαθμός τῆς γαλλικῆς ἐμμονῆς στή συμφωνία τοῦ 1920.

Ἄντίστοιχα διέκρινε τέσσερις πολιτικές ἐπιλογές:

1. Τή διατήρηση τοῦ ὑπάρχοντος καθεστῶτος.

2. Τή διατήρηση τῆς βρετανικῆς κυριαρχίας σέ συνδυασμό μέ τήν παραχώρηση στρατιωτικῶν διευκολύνσεων σέ ἄλλες ἐνδιαφερόμενες δυνάμεις.

3. Τήν παραχώρηση τῆς Κύπρου στήν Ἑλλάδα μέ ἀντάλλαγμα τήν ἐγκατάσταση βρετανικῶν βάσεων στό νησί ἢ σέ ἄλλη ἐλληνική περιοχή.

4. Τήν παραχώρηση τοῦ νησιοῦ στήν Ἑλλάδα, μέ ἀντάλλαγμα τήν ἐξασφάλιση ἐγγυήσεων γιά τή χρήση τοῦ Κυπριακοῦ ἐδάφους ἢ ἀκόμα καί χωρίς ἐγγύηση.

Ἡ διατήρηση τῆς βρετανικῆς κυριαρχίας ἀποτελοῦσε κατά τὸ συντάκτη τοῦ ὑπομνήματος τήν καλύτερη ἐγγύηση γιά τήν ἀνεμπόδιση ἀξιοποίηση τῆς Κύπρου, ἰδίως ἐάν λαμβανόταν ὑπόψη ἡ ἀύξανομένη σημασία τῆς ἀεροπορικῆς δυνάμεις, ἀλλά καί ἡ δυνατότητα νά ἀποτελέσει ἡ Ἀμμόχωστος σημαντικό λιμάνι γιά τὸ βρετανικὸ στόλο. Ὁ Beely σημείωνε ὅμως ὅτι, ἂν ἴσχυε ἡ ὑπόθεση πού εἶχε κάνει ἀρχικά, ὅτι ἡ Βρετανία θά διατηροῦσε στήν Αἴγυπτο ναυτικές καί ἀεροπορικές βάσεις, τότε τὰ πλεονεκτήματα πού προσέφερε ἡ Κύπρος ἦταν μικρά. Ἄντίθετα, ἡ διατήρηση ὑπὸ ἀποικιακὸ καθεστῶς λαῶν, τὸ πολιτιστικὸ καί κοινωνικὸ ἐπίπεδο τῶν ὁποίων δικαιολογοῦσε τήν αὐτοδιάθεση, δὲν συμβιβαζόταν μέ τὰ μακροπρόθεσμα συμφέροντα τῆς Βρετανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ ἀύξανομένη ἐχθρότητα τῶν Κυπρίων θά ἀκύρωνε ὅποιοδήποτε στρατηγικὸ πλεονέκτημα, θά ἐπιβάρυνε τὶς σχέσεις μέ τήν Ἑλλάδα, ἐνῶ ἡ ὑπαρξη ναυτικῆς βάσης στήν Ἀμμόχωστο θά προκαλοῦσε πιθανότατα τήν ἐχθρότητα τῶν Τούρκων. Ἄντίστοιχα, ἡ ἐκμίσθωση μιᾶς βάσης στήν Τουρκία θά προκαλοῦσε τήν ἀντίθεση τῆς Ἑλλάδας, ἐνῶ ἡ ἀναγνώριση ἐλληνικοῦ προτεκτοράτου γιά τούς Ἑλληνοκυπρίους θά ἀκύρωνε ὅποιαδήποτε δικαιολογητικὴ βάση τῆς βρετανικῆς κυριαρχίας. Ὡς πλέον ἱκανοποιητικὴ λύση ὁ Beely θεωροῦσε τήν πρόταση γιά τήν παραχώρηση τῆς Κύπρου στήν Ἑλλάδα μέ ἀντάλλαγμα τήν ἐκμίσθωση βάσεων στή Βρετανία. Ἀκόμα διέκρινε μερικοὺς πιθανοὺς συσχετισμοὺς μέ τὰ Δωδεκάνησα. Ἀναρωτιόταν κατά πόσο ἦταν δυνατό νά παραχωρηθοῦν τὰ Δωδεκάνησα στήν Ἑλλάδα καί νά μὴ συμβεῖ τὸ ἴδιο μέ τήν Κύπρο. Στήν περίπτωση αὐτὴ ἦταν πιθανὸ νά λάβει ἡ Βρετανία σέ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ἀντάλλαγμα μία βάση στὰ Δωδεκάνησα. Ἐξάλλου, ἐὰν ἓνα μικρὸ νησί ἐθεωρεῖτο καταλληλότερο γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό, τότε πιθανὸν οἱ Ἕλληνες νὰ ἦταν προθυμότεροι νὰ παραχωρήσουν ἓνα νησί ποῦ δὲν βρισκόταν στὴν κατοχὴ τους ἀπὸ ὅτι θὰ ἦταν στὴν περίπτωση τῆς Σούδας. Ἐὰν τέλος κρινόταν ὅτι δὲν ἦταν ἀναγκαῖα ἡ διατήρηση κάποιου σημείου στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο, τότε ἡ Κύπρος ἔπρεπε νὰ παραχωρηθεῖ στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ ἀποστρατικοποιηθεῖ. Σὲ κάθε περίπτωση πάντως ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν ὑπόψη τὰ τουρκικὰ συμφέροντα, τὰ ὁποῖα ἀφοροῦσαν τὴ μειονότητα καὶ τὴν ἀσφάλεια τῆς ἠπειρωτικῆς χώρας. Μία μέθοδος λύσης τοῦ μειονοτικοῦ προβλήματος θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἡ ἀνταλλαγὴ πληθυσμῶν μὲ τὴ μετακίνηση τῶν Τούρκων ἀπὸ τὴν Κύπρο καὶ τὴν ἀντίστοιχη μετακίνηση Ἑλλήνων ἀπὸ ἓνα νησί τῆς Δωδεκανήσου.

Τὸ ὑπόμνημα ἀπετέλεσε τὴ βάση τῶν συζητήσεων στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Foreign Office. Ὁ Warner¹³, ἐκτιμοῦσε ὅτι τὸ ὑπόμνημα ἐπιβεβαίωνε τὴν ἄποψη ὅτι ἡ Κύπρος δὲν μπορούσε νὰ παραχωρηθεῖ χωρὶς τὴ συναίνεση τῆς Γαλλίας καὶ τοῦτο διότι θὰ ὑπονομευόταν ἡ γαλλικὴ θέση στὴ Συρία. Ἀπὸ στρατηγικὴ ἄποψη θεωροῦσε ὅτι ἡ Βρετανία μπορούσε καὶ ἔπρεπε, παραχωρώντας τὴν Κύπρο στὴν Ἑλλάδα, νὰ μισθώσει ἀεροπορικὲς καὶ ναυτικὲς βάσεις καὶ νὰ προβλεφθεῖ στὴ σχετικὴ συμφωνία ὅτι ἡ Ἑλλάδα δὲν θὰ μπορούσε νὰ παραχωρήσει στὴν Κύπρο διευκολύνσεις σὲ ἄλλη χώρα. Ἀπὸ πολιτικὴ ἄποψη, πίστευε ὅτι τὸ ἐνωτικὸ κίνημα θὰ ἐνδυναμνόταν, ὅτι οἱ δημοκρατικὲς ἀρχές ποῦ προσυπέγραφε ἡ Βρετανικὴ Κυβέρνηση θὰ ἐπικρατούσαν μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου καὶ συνεπῶς ἡ ἐπιμονὴ στὴν κυριαρχία θὰ ὑπονόμευε τελικὰ τὰ βρετανικὰ στρατηγικὰ συμφέροντα. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἔπρεπε, κατὰ τὴ γνώμη του, ἡ Βρετανικὴ Κυβέρνηση νὰ ἐνεργήσει γρήγορα καὶ νὰ ἐξασφαλίσει πολιτικὸ ὄφελος, παραχωρώντας μὲ τὴ θέλησή της τὴν Κύπρο στὴν Ἑλλάδα, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα τὰ στρατηγικὰ της συμφέροντα, θετικὰ καὶ ἀρνητικὰ.

Ὁ Bowker¹⁴ συμφωνοῦσε σὲ γενικὲς γραμμὲς μὲ τὸ συνάδελφό του, πρόσθετε ὅμως ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑπάρξει καὶ ἑλληνοτουρκικὴ συμφωνία ποῦ θὰ κατοχύρωνε τὰ τουρκικὰ συμφέροντα ἀσφαλείας καὶ ἐγγυήσεις γιὰ τὰ δικαιώματα τῆς μειονότητας. Πίστευε ἐπίσης ὅτι δὲν ἦταν ἡ καταλληλότερη στιγμή γιὰ τὴν παραχώρηση τῆς Κύπρου στὴν Ἑλλάδα, διότι κάτι τέτοιο θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ παραδοχὴ ἐκ μέρους τῆς Βρετανίας ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ ὑπερασπιστεῖ τὴν Κύπρο ἀπὸ γερμανικὴ ἐπίθεση καὶ σπεύδει νὰ μεταβιβάσει τὴν εὐθύνη τῆς ἄμυνας τοῦ νησιοῦ στὴν Ἑλλάδα.

Σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς προηγούμενους, ὁ Dixon¹⁵ δὲν εὐνοοῦσε τὴν παραχώρηση τοῦ νησιοῦ στὴν Ἑλλάδα. Ἐκτιμοῦσε ὅτι ἡ αὐξανόμενη σημασία τῆς

13. Πρακτικὸ, 25 Ἀπριλίου 1941, R 4179, ὁ.π.

14. Bowker, πρακτικὸ, 27 Ἀπριλίου 1941, ὁ.π.

15. Dixon, πρακτικὸ, 30 Ἀπριλίου 1941, ὁ.π.

αεροπορικής δύναμης καθιστούσε την Κύπρο χρήσιμη για τη Βρετανία. Το γεγονός ότι οι Έλληνες δεν θα μπορούσαν να υπερασπιστούν επιτυχώς την Κύπρο, σε περίπτωση επίθεσης από τον αέρα, συνηγορούσε υπέρ της διατήρησης της βρετανικής κυριαρχίας σε όλο το νησί. Σε κάθε περίπτωση πάντως συνιστούσε να μη δεσμευτεί η Βρετανία πριν από το τέλος του πολέμου, όποτε και θα γινόταν σαφές ποιές ήταν οι στρατηγικές ανάγκες της.

Τελικά αποφασίστηκε να μη γίνει άλλη συζήτηση για το ζήτημα, αν και ο μόνιμος Υφυπουργός Έξωτερικῶν sir Orme Sargent θεώρησε το υπόμνημα χρήσιμο στην περίπτωση κατά την οποία η υπηρεσία έκαλείτο να εκφέρει τη γνώμη της για το Κυπριακό¹⁶.

Το θέμα επανήλθε στο τέλος Μαΐου, με αφορμή συγκυριακούς λόγους. Το Υπουργείο Έξωτερικῶν απασχόλησε το ζήτημα της βρετανικής απάντησης στην περίπτωση κατά την οποία οι Γερμανοί καταλάμβαναν και την Κύπρο, μετά την Κρήτη, και προχωρούσαν στην κήρυξη της ένωσης με την Ελλάδα. Ο μόνιμος Υφυπουργός Έξωτερικῶν έβλεπε τρεις δυνατότητες¹⁷:

1. Να αγνοηθεί το θέμα, με την έλπίδα ότι οι Έλληνες δεν θα το θεωρούσαν σημαντικό.

2. Να προκαταλάβει η Βρετανική Κυβέρνηση τους Γερμανούς με μία δήλωση που θα βεβαίωνε ότι, μετά το τέλος του πολέμου, θα γινόταν συζήτηση με την Ελληνική Κυβέρνηση για το ζήτημα της ένωσης και την παραχώρηση ναυτικών και αεροπορικών βάσεων στη Βρετανία.

3. Να υπάρξει προσπάθεια να πεισθεί η Ελληνική Κυβέρνηση να αποποιηθεί την προσφορά με την αιτιολογία ότι η Κύπρος δεν μπορούσε να γίνει δεκτή από τους Γερμανούς εισβολείς.

Η πρώτη λύση θα κόστιζε πολιτικά καθώς η εξόριστη Ελληνική Κυβέρνηση, στην προσπάθειά της να διατηρήσει το κῆρος της, θα ήταν υποχρεωμένη να κάνει κάποια δήλωση.

Η δεύτερη ήταν απορριπτέα διότι α) η Βρετανική Κυβέρνηση είχε απορρίψει την ελληνική πρόταση του Μαρτίου και δεν μπορούσε να κινηθεί προς την αντίθετη κατεύθυνση δύο μήνες μετά, β) θα έμοιαζε με πράξη πανικού, γ) θα στρεφόταν έναντίον της Βρετανίας, στην περίπτωση κατά την οποία οι Γερμανοί δεν είχαν τέτοια πρόθεση.

Αντίθετα η τελευταία πιθανότητα έπρεπε να διερευνηθεί. Όπως παρατηρούσε ο Υφυπουργός, υπήρχε περίπτωση να οδηγήσει στη δεύτερη, γιατί οι Έλληνες θα ζητούσαν κάτι περισσότερο, αλλά η έκδοχή άξιζε να δοκιμαστεί, ιδίως υπό το πρίσμα του υπόμνηματος του Beely.

Ο Υπουργός Έξωτερικῶν Anthony Eden συμφώνησε με την πρόταση του

16. Svolopoulos, *δ.π.*, σ. 207.

17. Sargent, πρακτικό, 28 Μαΐου 1941, F.O. 371/29846, R 5841.

Υφυπουργού και έφερε τὸ θέμα στὸ War Cabinet μὲ ἓνα ὑπόμνημα πὸν βασιζόταν στὸ ὑπόμνημα τοῦ Beely¹⁸. Στὸ ὑπόμνημα ὑποστηριζόταν ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς πιθανολογούμενης κατάληψης τοῦ νησιοῦ ἀπὸ τοὺς Γερμανούς, ὑπῆρχε καὶ ἄλλος λόγος πὸν ἐπέβαλε τὴν ἐξέταση τοῦ ζητήματος: Ἡ Κύπρος διετηρεῖτο ὑπὸ βρετανικὴ κυριαρχία μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ μὴν περιέλθει ὑπὸ ἐχθρικό ἐλεγχό. Παράλληλα ἀναπτυσσόταν ἰσχυρὸ ἐνωτικό ρεῦμα. Δύο ἦταν τὰ ἐμπόδια γιὰ τὴν παραχώρηση τῆς Κύπρου: α) ἡ γαλλοβρετανικὴ συμφωνία τοῦ 1920 καὶ β) τὰ τουρκικὰ συμφέροντα πὸν ἀφοροῦσαν τὴν ἀσφάλεια τῆς Τουρκίας καὶ τῆς τουρκικῆς μειονότητας στὴν Κύπρο. Τὸ πρῶτο δὲν ἦταν σοβαρὸ ἀπὸ τὴ στιγμὴ κατὰ τὴν ὁποία ἡ γαλλικὴ θέση στὴ Συρία κλονιζόταν. Τὸ δεύτερο μποροῦσε νὰ ξεπεραστεῖ μὲ τὴν ἐπινόηση διασφαλίσεων καὶ γιὰ τὰ δύο προβλήματα. Ἡ Βρετανία μποροῦσε νὰ ζητήσει ναυτικὲς καὶ ἀεροπορικὲς βάσεις στὴν ἴδια τὴν Κύπρο, τὴν Κρήτη ἢ ἓνα νησί τῆς Δωδεκανήσου. Στὴ συνέχεια ἀναπτύσσονταν οἱ τρεῖς πολιτικὲς δυνατότητες πὸν εἶχε ἐπεξεργαστεῖ ὁ Ὑφυπουργὸς καὶ ὑποδεικνυόταν ἡ υἱοθέτηση τῆς τρίτης. Στὴν περίπτωσι κατὰ τὴν ὁποία οἱ Ἕλληνες ἐπέμεναν στὴ συζήτηση τοῦ μέλλοντος τῆς Κύπρου, τότε οἱ Βρετανοὶ μποροῦσαν νὰ συμφωνήσουν σὲ μίᾳ κοινῇ δήλωσι πὸν θὰ ἀνέφερε ὅτι οἱ δύο κυβερνήσεις θὰ συζητοῦσαν μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου τὶς συνθήκες μεταβίβασις τῆς κυριαρχίας.

Τὸ War Cabinet δὲν υἱοθέτησε τὴν εἰσαγγελίᾳ τοῦ Eden. Θεώρησε ὅτι οἱ λύσεις 2 καὶ 3 εἶχαν σοβαρὰ μειονεκτήματα καὶ ἀποφάσισε νὰ ἐμμένει στὴ λύσι 1, ἐλπίζοντας ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν θὰ ἀπέδιδαν ὅποιαδήποτε σημασία σὲ κίνηση ἐντυπωσιασμοῦ τοὺς ἐκ μέρους τῶν κατακτητῶν. Στὴν περίπτωσι ὁμοῦ πὸν ἡ ἐξόριστη Ἑλληνικὴ Κυβέρνησι ἐπέμενε σὲ συζήτηση γιὰ τὸ μέλλον τοῦ νησιοῦ, ὁ Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν ἐντελλόταν νὰ ἀπαντήσει ὅτι ἡ Βρετανικὴ Κυβέρνησι θὰ τὸ συζητοῦσε μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου στὸ πλαίσιο τῆς γενικῆς εἰρηνευτικῆς ρύθμισις¹⁹. Ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ Colonial Office δὲν ἐκτίθεται στὰ ἔγγραφα πὸν ἐξετάστηκαν. Ὁ ἴδιος ὁμοῦ ὁ Πρωθυπουργὸς τῆς Βρετανίας W. Churchill τάχθηκε κατὰ τῆς εἰσήγησις τοῦ Eden. Ὑποστήριξε ὅτι ὅποιαδήποτε ἐδαφικὴ ἀναδιάταξι ἐπρεπε νὰ ἀκολουθήσει τὸ τέλος τοῦ πολέμου, ὥστε νὰ μὴν ἀνακινηθοῦν καὶ ἄλλα ζητήματα. Δὲν ἦταν ἐξάλλου βέβαιο ὅτι ἡ Κύπρος θὰ καταλαμβάνόταν ἄμεσα. Ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι ὅποιαδήποτε ἐνέργεια τῶν Γερμανῶν δὲν θὰ εἶχε πρακτικὴ σημασία. Ἐπεσήμανε τέλος ὅτι ὑπῆρχε στὴν Κύπρο εὐάριθμη μουσουλμανικὴ μειονότητα, πιστὴ στὴ Βρετανία καὶ ἀντίθετη στὴν ἔνωσι τοῦ νησιοῦ μὲ τὴν Ἑλλάδα²⁰. Συνεπῶς γιὰ λόγους πὸν ἀφοροῦσαν τὴν ἀνάγκη ὑπεράσπισις τῆς συνοχῆς τῆς Βρετανικῆς

18. Τὸ ὑπόμνημα αὐτὸ ἔχει δημοσιευθεῖ στὸ Svolopoulos ὁ.π., σσ. 215-217.

19. Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὰ συμπεράσματα τοῦ War Cabinet, 5 Ἰουνίου 1941, R 5841, ὁ.π.

20. Churchill, πρακτικό, 2 Ἰουνίου 1941, ὁ.π.

Αυτοκρατορίας, αλλά και τη σχέση της Βρετανίας με την Τουρκία, σχέση κρίσιμη σε όλη τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου²¹, ο Βρετανός πρωθυπουργός αντιτάχθηκε στην παραχώρηση της Κύπρου.

Μετά τη λήψη της απόφασης αυτής, το Βρετανικό Υπουργείο Έξωτερικών έπεδίωξε να αποτρέψει την εξόριστη Έλληνική κυβέρνηση από την έγερση του Κυπριακού στη διάρκεια του πολέμου. Έτσι, όταν ο Έλληνας Πρωθυπουργός Έμμανουήλ Τσουδερός αναφέρθηκε σε μιὰ δημόσια όμιλία του στις έδαφικές διεκδικήσεις της Ελλάδας, ο Υπουργός Έξωτερικών της Βρετανίας του ζήτησε να καταστήσει σαφές ότι δέν θά θέσει τó ζήτημα παρά μόνο μετά τó τέλος του πολέμου. Ο Τσουδερός διαβεβαίωσε ότι δέν είχε τέτοιο σκοπό, πρόσθεσε όμως ότι ή υίοθέτηση του Χάρτη του Άτλαντικού, τόν όποιο είχαν συνυπογράψει ή Αμερικανική και ή Βρετανική Κυβέρνηση και αναφερόταν στο σεβασμό της άρχης της αυτοδιάθεσης τών λαών, τόν ένθάρρυνε για τις προοπτικές του ζητήματος της Κύπρου²².

Τó ζήτημα της πολιτικής της εξόριστης Έλληνικής Κυβέρνησης τέθηκε και πάλι, από τó Υπουργείο Άποικιών, τó Μάρτιο του 1943, με άφορμή δημοσιεύματα της έφημερίδας “Έλλάς” του Λονδίνου και απαντήσεις του Τσουδερού σε τηλεγραφήματα από την Κύπρο, τα όποια ένθάρρυναν τις ένωτικές προσδοκίες²³. Στο Foreign Office τα γεγονότα αυτά έγιναν αντιληπτά ως ένδείξεις έντατικοποιούμενης ελληνικής προπαγανδιστικής έκστρατείας για την Κύπρο ή όποια έπρεπε να τερματιστεί. Στο πλαίσιο αυτό έγινε υπόμνηση στον Πρεσβευτή της Ελλάδας στο Λονδίνο ότι υπόχε συμφωνία να μην έγερθει τó ζήτημα δημόσια²⁴. Παράλληλα ζητήθηκε να αποδείξει ή Έλληνική Κυβέρνηση στον έκδότη του έντύπου την επίδειξη αυτοσυγκράτησης στά σχετικά δημοσιεύματα. Ο Έλληνας πρεσβευτής διαβεβαίωσε μετά ένα μήνα ότι ό έκδότης της έφημερίδας του έδωσε σχετική υπόσχεση και είχε ήδη με δική του πρωτοβουλία μετριάσει τόν τόνο άρθρου του Compton Mackenzie²⁵.

21. Για τó θέμα αυτό βλ. F. Weber, *The Evasive Neutral.. Germany, Britain and the Quest for a Turkish Alliance in the Second World War*, University of Missouri Press, Κολούμπια - Λονδίνο, 1979.

22. Πρακτικό συζήτησης μεταξύ του Υπουργού Έξωτερικών και του Έλληνα Πρωθυπουργού, 25 Νοεμβρίου 1941, FO 371/29846, R 10332. Για τις σχέσεις Βρετανίας και Έλληνικής εξόριστης Κυβέρνησης και ιδίως την πλήρη εξάρτηση της τελευταίας από τή Βρετανία βλ. P. Papastratis, *British Policy towards Greece during the Second World War 1941- 1944*, Cambridge University Press, Καίμπριτζ, 1984, κεφάλαιο 1. Για τó Χάρτη του Άτλαντικού και την προσπάθεια της Βρετανίας να εξαιρεθεί από τή ρήτρα της αυτοδιάθεσης βλ. J. L. Gaddis, *The United States and the Origins of the Cold War 1941- 1947*, Columbia University Press, Νέα Υόρκη, σσ. 11-15.

23. Stanley (C.O.) πρós Law (F.O.) 17 Μαρτίου 1943, F.O. 371/37224, R 2488.

24. Lasky, πρακτικό, 24 Μαρτίου 1943, Sargent πρós Aghnides, 24 Μαρτίου 1943, δ.π.

25. Aghnides πρós F.O., 27 Άπριλίου 1943, R 3738, δ.π.

Στις 31 Μαρτίου του ίδιου χρόνου πραγματοποιήθηκε συζήτηση σχετικά με την Κύπρο στη Βουλή των Λόρδων, η οποία ήταν εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και διαφωτιστική για τις απόψεις των υπερασπιστών της διατήρησης της Κύπρου ως βρετανικής κτήσης²⁶.

Ο λόρδος Faringdon, που είχε προκαλέσει τη συζήτηση, πρόβαλε τρεις ισχυρισμούς:

1. Οί Κύπριοι, αν και έλληνόφωνοι, ήδη από την κλασική εποχή δεν αποτελούσαν οργανικό τμήμα του ελληνικού χώρου. Το ένωτικό αίτημα, το οποίο δεν αρνείτο ότι ήταν ισχυρό, οφειλόταν σε “κακή διαχείριση αισθημάτων”.

2. Η Ελλάδα δεν μπορούσε να προσφέρει στους Κυπρίους όσα μπορούσε η Βρετανική Αυτοκρατορία. Οί Κύπριοι έπρεπε επίσης να λάβουν υπόψη ότι, αν ενσωματώνονταν στην Ελλάδα, θα αποτελούσαν μια ασήμαντη μειονότητα.

3. Για να γίνονταν όμως αντιληπτά τα πλεονεκτήματα της υπαγωγής στην Βρετανική Αυτοκρατορία, έπρεπε να καταβληθεί ιδιαίτερη προσπάθεια για την οικονομική ανάπτυξη του νησιού και παράλληλα να δημιουργηθούν θεσμοί αυτοκυβέρνησης, στο πλαίσιο πάντα της Αυτοκρατορίας.

Έχοντας αυτά υπόψη ο έρωτων λόρδος απηύθυνε στη συνέχεια ερωτήσεις προς τον Υφυπουργό των Αποικιών, σχετικά με το καταργηθέν το 1931 Νομοθετικό Συμβούλιο, το οποίο είχε λειτουργήσει ως αντιπροσωπευτικό σώμα των Κυπρίων, και με την οικονομική κατάσταση του νησιού. Επισήμανε το γεγονός ότι, ενώ οι τιμές είχαν αυξηθεί κατά 146% από την αρχή του πολέμου, η αντίστοιχη αύξηση των μισθών ήταν μόνο 100%. Ρωτούσε εάν είχε καθιερωθεί κατώτατος μισθός ή αν είχε επιβληθεί μεταξύ άλλων και φορολογία εισοδήματος, προσπαθώντας έτσι να θεμελιώσει άμεση συνάφεια μεταξύ κακών οικονομικών συνθηκών και έθνικισμού.

Ο Υφυπουργός Αποικιών λόρδος Devonshire ανέπτυξε στην απάντησή του τις απόψεις της υπηρεσίας του. Η Κύπρος δεν είχε ποτέ στο παρελθόν καθεστώς αυτοκυβέρνησης. Η δημοκρατία απαιτούσε μακρά περίοδο προετοιμασίας και δεν μπορούσε να επικρατήσει, χωρίς να βασίζεται στην παράδοση. Ός προς το οικονομικό σκέλος, η παραμέληση είχε προκύψει ως αποτέλεσμα της μεταβατικής περιόδου από το 1878 έως το 1914, όταν η μόν Βρετανία κατείχε το νησί, η δέ Οθωμανική Αυτοκρατορία διατηρούσε τυπικά την κυριαρχία επ’ αυτού. Η Βρετανική Κυβέρνηση δεν έπρεπε όμως να κατηγορείται πλέον για άπραξία. Η φορολογία εισοδήματος ήταν βαριά μόνο για τα υψηλά εισοδήματα. Η άνοδος των τιμών είχε αντιμετωπιστεί εν μέρει με μισθολογικές αυξήσεις και εν μέρει με επιδότηση βασικών καταναλωτικών αγαθών. Έπρεπε όμως να ληφθεί υπόψη ότι στην Κύπρο δεν υπήρχε βιομηχανικό προλεταριάτο. Οί μισθωτοί εργάτες ήταν χωρικοί που συμπλήρωναν το εισόδημά

26. R 3144, δ.π.

τους. Ἡ ἀνοδος τῶν τιμῶν τῶν τροφίμων συμπίεζε τὸ μισθό τους ἀλλὰ ταυτόχρονα τοὺς εὐνοοῦσε.

Ἡ συζήτηση ἦταν ἐνδιαφέρουσα, καθὼς ἀποκάλυπτε τὴν προσπάθεια συγκρότησης μιᾶς πολιτικῆς ἢ ὁποῖα ἀπέβλεπε στὴν κάμψη τοῦ ἐθνικιστικοῦ ρεύματος καὶ στὴ νομιμοποίηση τοῦ ἀποικιακοῦ καθεστῶτος μέσω τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης καὶ τῆς πολιτικῆς φιλελευθεροποίησης. Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ὁμως εἶχε περιορισμένη ἀποτελεσματικότητα, καθὼς ἡ Κυβέρνηση τοῦ Λονδίνου δὲν ἤθελε ἢ δὲν μποροῦσε νὰ διαθέσει τὰ ἀναγκαῖα κεφάλαια. Ἀκόμα ὁμως καὶ ἂν τὰ διέθετε, εἶναι ἀμφίβολο κατὰ πόσο τὸ πολιτικὸ σκέλος τῆς πολιτικῆς αὐτῆς θὰ πετύχαινε, ἀφοῦ οἱ Ἑλληνοκύπριοι δὲν εἶχαν φανεῖ συνεργάσιμοι στὸ πλαίσιο ἀντιπροσωπευτικῶν θεσμῶν. Ἡ πατερναλιστικὴ λογικὴ τοῦ Ὑφυπουργοῦ ποὺ χαρακτήριζε ἀνεφάρμοστο τὸ περιορισμένο ἀντιπροσωπευτικὸ σύστημα τοῦ παρελθόντος, λόγῳ τῆς “πολιτικῆς ἀνωριμότητος” τῶν Κυπρίων, ἦταν εὐδιάκριτη. Ἀντανακλοῦσε ἀσφαλῶς, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀποικιακὴ ἰδεολογία καὶ τὸ πολιτικὸ ἀδιέξοδο τῶν Βρετανῶν στὶς σχέσεις τους μὲ τοὺς Κυπρίους.

Μποροῦμε συνελπῶς νὰ διακρίνουμε δύο διαφορετικὲς στρατηγικὲς ἀντιμετώπισης τοῦ Κυπριακοῦ ποὺ ἀναπτύσσονταν στοὺς κόλπους τῆς Βρετανικῆς κυβέρνησης. Τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν θεωροῦσε δεδομένο τὸ ἐθνικιστικὸ ρεῦμα στὴν Κύπρο. Ἐκτιμοῦσε ὅτι αὐτὸ τὸ φαινόμενο θὰ ἐντεινόταν μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου καὶ ὅτι δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ἀντιμετωπιστεῖ ἀποτελεσματικὰ λόγω τῆς ἐπικράτησης τῶν ἀρχῶν τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς αὐτοδιάθεσης ποὺ προσυπέγραφε καὶ ἡ ἴδια ἡ Βρετανία. Τὸ μόνον πολιτικὰ ἐφικτὸ σχέδιο ἦταν ἡ παραχώρηση τῆς Κύπρου στὴν Ἑλλάδα μὲ ταυτόχρονη διασφάλιση τῶν στρατηγικῶν συμφερόντων τῆς Βρετανίας, ὑπὸ μορφή ἀεροπορικῶν καὶ ναυτικῶν βάσεων στὴν Κύπρο ἢ ἄλλοῦ. Ἀντίθετα, τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἀποικιῶν παρέμενε προσκολλημένο στὴν πολιτικὴ διατήρησης τῆς Αὐτοκρατορίας. Θὰ ἐπεδίωκε στὸ ἐξῆς νὰ ὑπερκεράσει τὴν ἔλλειψη πολιτικῆς νομιμοποίησης τοῦ ἀποικιακοῦ καθεστῶτος μέσω μιᾶς ἀναπτυξιακῆς πολιτικῆς ποὺ θὰ ἀναδείκνυε τὰ πλεονεκτήματα τοῦ βρετανικοῦ συστήματος διοίκησης.

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1943, ἓνα ἔγγραφο τοῦ Research Department τοῦ Foreign Office ἔκανε μιὰ ἱστορικὴ ἀναδρομὴ καὶ ἀνακεφαλαίωνε τὴν κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Κύπρο²⁷. Σύμφωνα μὲ αὐτό, τὸ ἐνωτικὸ ρεῦμα εἶχε ἐνδυναμωθεῖ μετὰ τὸ 1919, ὅταν ἡ Κύπρος εἶχε περιέλθει καὶ τυπικὰ ὑπὸ τὴ βρετανικὴ κυριαρχία. Οἱ συντάκτες τοῦ ἐγγράφου παρατηροῦσαν ὅτι ὑπέρμαχοι τῆς ἐνώσης ἦταν οἱ κληρικοὶ καὶ οἱ δάσκαλοι. Συμπλήρωναν ὅτι, κατὰ τὴ βρετανικὴ ἀποψη, οἱ ἔμποροι, οἱ κτηματίες καὶ οἱ χωρικοὶ ἦταν ἀντίθετοι. Ἡ ἐξέγερση τοῦ 1931 εἶχε προέλθει ἀπὸ τὴ σύγκρουση μεταξὺ τοῦ Βρετανοῦ Κυβερνήτη καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀντιπροσώπων στὸ Νομοθετικὸ Συμβούλιο τοῦ νησιοῦ, γιὰ τὸ

27. F.O. 371/48451, R 17028.

θέμα του έλέγχου του εκπαιδευτικού μηχανισμού και για τον εθνικό χαρακτήρα της εκπαίδευσης γενικότερα. Όπως αναφερόταν στο έγγραφο, έπειδή οι δάσκαλοι ήταν φορείς του έλληνικού εθνικισμού, ή αποικιακή κυβέρνηση προσπάθησε να θέσει υπό έλεγχο τη διοίκηση των σχολείων, τη διαδικασία διορισμού και το περιεχόμενο της διδασκαλίας των δασκάλων. Το Νομοθετικό Συμβούλιο, αποτελούμενο από 9 αίρετους αντιπροσώπους Έλληνες, 3 μουσουλμάνους και 6 διοριζόμενους από τον Κυβερνήτη (μέ τις δύο τελευταίες κατηγορίες να λειτουργούν ως αντίβαρο της πρώτης) είχε διαλυθεί μετά την κρίση του 1931. Σημειωνόταν ότι ή δήλωση του Υφυπουργού Αποικιών στη Βουλή των Λόρδων είχε προκαλέσει έκρηξη διαμαρτυριών και έθεωρείτο βέβαιο ότι μετά το τέλος του πολέμου ή Ελλάδα θα έθετε πιεστικά το ζήτημα της ένωσης. Καταγραφόταν επίσης ή γενική αντίθεση των Τούρκων της Κύπρου στην ένωση με την Ελλάδα²⁸.

Τέλος, ως προς τις στρατηγικές διαστάσεις του ζητήματος, το έγγραφο έπεσήμανε ότι ή Κύπρος είχε έγκυσει την προσοχή από τα μέσα της δεκαετίας του 1930, λόγω της κομβικής της θέσης στις ναυτικές όδους βόρεια του Πόρτ Σάιντ, του ανοίγματος άγωγού προς τη Χάφα και της όχύρωσης όρισμένων νησιών του Δωδεκανησιακού συμπλέγματος από τους Ίταλούς. Επίσης βρισκόταν κοντά στις όδους διέλευσης του πετρελαίου της Μέσης Ανατολής και αποτελούσε συνέχεια της γραμμής Γιβραλτάρ-Μάλτα. Πιθανές τοποθεσίες εγκατάστασης αεροπορικών βάσεων εντοπιζόνταν στην πεδιάδα της Μεσαριάς, εάν αυτή αποξηραινόταν, και στο Ακρωτήριο, ενώ για την αναβάθμιση του λιμανιού της Αμμοχώστου υπολογιζόταν ότι έπρεπε να δαπανηθούν 1-3 εκατ. λίρες.

Οί στρατηγικές αυτές διαστάσεις του Κυπριακού έπρόκειτο να αποτελέσουν το υπόβαθρο της σύγκλισης άπόψεων του Βρετανικού Γενικού Έπιτελείου και του Υπουργείου των Αποικιών σχετικά με το μέλλον του νησιού.

Στις 30 Αυγούστου 1944 το Colonial Office υπενθύμισε στο Foreign Office ένα έγγραφο του Αρχηγείου της Μέσης Ανατολής, της 2ας Μαΐου, σχετικό με τις στρατιωτικές παραμέτρους του προβλήματος της Παλαιστίνης. Το Αρχηγείο τασσόταν υπέρ της ανάπτυξης της Κύπρου ως κύριας ναυτικής βάσης, γιατί εκτιμούσε ότι μιá τέτοια ύποδομή ήταν άπαραίτητη στην Ανατολική Μεσόγειο, ώστε να μην απειληθεί ή βρετανική παρουσία στη Μέση Ανατολή από

28. Το τουρκοκυπριακό στοιχείο έκανε σαφή την αντίθεσή του στην ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Τόν Απρίλιο του 1943, ή Turkish Councillors Municipal Corporation, μιλώντας εκ μέρους της τουρκικής κοινότητας του νησιού, άντέκρουε το αίτημα των Έλλήνων για αυτόδιάθεση ή αυτοκυβέρνηση, γιατί θεωρούσε ότι τα δικαιώματα της μειονότητας δέν θα γίνονταν σεβαστά. Αν ή Βρετανία αποχωρούσε από την Κύπρο, τότε αυτή έπρεπε να έπιστραφεί στην Τουρκία για γεωγραφικούς και οικονομικούς λόγους. F.O. 371/37224, R 3257.

τήν “πίσω πόρτα”. Το συμπέρασμα του Υπουργείου Αποικιών ήταν ότι ή ένωση ήταν ασύμβατη στο πλαίσιο των βρετανικών στρατηγικών αναγκών, όπως αυτές προδιαγράφονταν στο ανωτέρω έγγραφο²⁹.

Λίγους μήνες αργότερα, ή ένοπλη σύγκρουση Βρετανών και Κυβέρνησης Παπανδρέου απ’ τή μιὰ και του ΕΑΜ- ΕΛΑΣ απ’ τήν άλλη πλευρά, τὸ Δεκέμβριο του 1944, είχε όρισμένες επιπτώσεις στην κυπριακή σκηνή που δημιούργησαν έλπίδες στη βρετανική διοίκηση ότι τὸ ένωτικό κίνημα θά έχανε τή δυναμική του. Όπως ανέφερε ὁ εκτελών χρέη κυβερνήτη τῆς Κύπρου, τὸν Ίανουάριο του 1945³⁰, τὸς τελευταίους μήνες του 1944, με πρωτοβουλία του ὑπὸ κομμουνιστικό έλεγχο “Ανορθωτικοῦ Κόμματος Ἐργαζομένου Λαοῦ”, είχε σχεδόν σχηματιστεῖ παγκομματικό μέτωπο, ὑπὸ τήν ηγεσία του Τοποτηρητῆ του ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου. Στο μέτωπο αὐτὸ που είχε σκοπὸ νὰ ἀπαιτήσῃ τήν ένωση, τὸ Ἐθνικό Κόμμα, εκφραστής τῶν μορφωμένων και εὔπορων κοινωνικῶν στρωμάτων, δέν μποροῦσε παρά νὰ συμμετάσχει. Όταν όμως ξέσπασε ή σύγκρουση στην Ἀθήνα, τὸ Ἐθνικό Κόμμα ἀρνήθηκε τή συμμετοχή του και έγινε ἐπιφυλακτικό ἔναντι του ἔνδεχόμενου τῆς ένωσης. Εκτίμηση του συντάκτη τῆς έκθεσης ήταν ότι θά παρέμενε ἐπιφυλακτικό για ὄσο διάστημα τὸ ΕΑΜ διατηροῦσε ἐπιρροή στην ἑλληνική πολιτική. Η ένωση, σύμφωνα πάντοτε με τὸ συντάκτη τῆς έκθεσης, δέν ήταν πλέον ιδιαίτερα ἑλκυστική για τήν πλειοψηφία τῶν κατοίκων. Οἱ τάσεις αὐτές συνοδεύθηκαν ἀπὸ τήν προσέλα-
 θεια τῆς βρετανικῆς διοίκησης στους τομείς τῆς ἐκπαίδευσης και τῆς ἀρδεύσης, τῆς ὑγειονομικῆς περίθαλψης και τῆς βελτίωσης του δικτύου διανομῆς τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς, δημιουργοῦσαν ἀπὸν Ἀναπληρωτῆ Κυβερνήτη τήν ἑλπίδα, ὅτι τὸ ένωτικό ρεύμα θά καμπτόταν τελικά πρὸς ὄφελος ἑνὸς ἀμιγῶς ἀγροτικοῦ κόμματος.

Στις 12 Μαρτίου 1945 τὸ Υπουργεῖο Αποικιών ζητοῦσε ἀπὸ τὸ Υπουργεῖο Ἐξωτερικῶν τή διατύπωση μιᾶς δήλωσης με τήν ὁποία θά γινόταν σαφές ὅτι ή Βρετανία δέν ἐπρόκειτο νὰ ἀποχωρήσει ἀπὸ τήν Κύπρο, ὥστε νὰ δοθεῖ τέλος στην προσδοκία τῆς ένωσης με τήν Ἑλλάδα και νὰ μπορέσει ή ἀποικιακή κυβέρνηση νὰ ἐφαρμόσει ἀπερίσπαστη τὸ πρόγραμμά της που ἀπέβλεπε στη σταδιακή ἐξουδετέρωση του ἔθνικισμοῦ τῶν Ἑλληνοκυπρίων μέσω τῆς βελτίωσης του βιοτικῶν τους ἐπιπέδου. Ὁ Lasky του Southern Department ἔθετε δύο ἐρωτήματα σὲ σχέση με τὸ αἴτημα αὐτό³¹:

1. Κατὰ πόσο ή Βρετανική Κυβέρνηση ἐξέταζε τὸ ἔνδεχόμενο τῆς ένωσης τῆς Κύπρου με τήν Ἑλλάδα.

29. C.O. πρὸς F.O., 30 Αὐγούστου 1944, F.O. 371/43755, R 13582.

30. The Acting Governor πρὸς Colonial Office, 9 Ίανουαρίου 1945, F.O. 371/48360, R 4956.

31. Lasky, πρακτικό, 18 Μαρτίου 1945, ὁ.π.

2. Ποιές θα ήταν οι επιπτώσεις μιας άρνητικής δήλωσης στην εσωτερική πολιτική κατάσταση της Ελλάδας.

Διατηρούσε επιφυλάξεις για το κατά πόσο μπορούσε να δοθεί απάντηση στο πρώτο ερώτημα, αφού το μελλοντικό καθεστώς της Κύπρου δεν είχε αποφασιστεί. Ός προς το δεύτερο, πίστευε ότι μια τέτοια δήλωση θα αποτελούσε προσβολή για τους Έλληνες, διότι τα προηγούμενα χρόνια είχαν αποφύγει να ανακινήσουν το ζήτημα μετά από αίτημα των Βρετανών.

Στις 9 Απριλίου το Foreign Office πρότεινε την παραπομπή του ζητήματος στο War Cabinet, πρόταση που βασιζόταν στην απόφαση του τελευταίου της 2ας Ιουνίου 1941, με την οποία όριζόταν ότι το θέμα θα εξεταζόταν μετά το τέλος του πολέμου³².

Η διαφαινόμενη τάση του Foreign Office να θέσει υπό συζήτηση το μέλλον της Κύπρου ως βρετανικής κτήσης προκάλεσε την αντίδραση του Colonial Office αλλά και του Βρετανικού Γενικού Επιτελείου (Joint Chiefs of Staff). Άξιοσημείωτο δέ είναι ότι η διαφορά αυτή των αντιλήψεων μεταξύ των υπηρεσιών δεν επηρεάστηκε από την πολιτική μεταβολή που συντελέστηκε στη Βρετανία τον Ιούλιο του 1945, με την εκλογική νίκη των Εργατικών.

Το Βρετανικό Γενικό Επιτελείο, μετά από αίτημα του Υπουργού των Αποικιών George Hall, συνέταξε μία έκθεση σχετικά με το μέλλον της Κύπρου υπό το πρίσμα των στρατιωτικών αναγκών. Σ' αυτήν σημειώνονταν τα εξής³³:

1. Η Κύπρος αποτελούσε τη μόνη κτήση του στέμματος στη Μέση Ανατολή. Ήταν συνεπώς δυνατό να χρησιμοποιηθεί για στρατιωτικούς σκοπούς, χωρίς εμπόδια προκύπτοντα από την ισχύ διεθνών συνθηκών.

2. Από την άποψη της στρατιωτικής υποδομής η κατάσταση δεν ήταν ικανοποιητική, καθώς στο νησί υπήρχαν μόνο δύο αεροδρόμια στην κατάσταση που προέβλεπαν οι αποδεκτές διεθνείς προδιαγραφές και ένα μικρό λιμάνι, στην Αμμόχωστο, το οποίο μπορούσε να εξυπηρετήσει ένα μεγάλο πλοίο επιφανείας και τέσσερα αντιτορπιλικά. Η ανάπτυξη της υποδομής αυτής απαιτούσε σημαντικές δαπάνες, το ύψος των οποίων δεν διευκρινιζόταν. Εκτός αυτού, από το γεγονός ότι ο πληθυσμός του νησιού δεν ξεπερνούσε τις 400 χιλιάδες και η παραγωγική ικανότητα ήταν περιορισμένη, η ανάπτυξη στρατιωτικής υποδομής θα δημιουργούσε μεγάλα προβλήματα εφοδιασμού σε τρόφιμα, καύσιμα, όπλισμό κ.ά.

3. Ός ανταγωνιστής της Βρετανίας στην περιοχή αναγνωριζόταν η Σοβιετική Ένωση. Η απειλή για τις πηγές πετρελαίου του Ιράν και του Ιράκ και τις βρετανικές βάσεις στην Αίγυπτο και την Παλαιστίνη μπορούσε να προέλθει από την Κασπία, τη Μαύρη Θάλασσα και το Αιγαίο. Συνεπώς, η Κύπρος μπο-

32. F.O. προς C.O., 9 Απριλίου 1945, δ.π.

33. 2 Σεπτεμβρίου 1945, R 15212, δ.π.

ροῦσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ σὲ κάποιο βαθμὸ γιὰ νὰ καλύψει τὶς βρετανικὲς στρατιωτικὲς ἀνάγκες. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ προτιμότερη γιὰ τοὺς Βρετανοὺς στρατιωτικούς ἦταν ἡ Συρία. Διεθνεῖς δεσμεύσεις ὅμως ἐπέβαλαν ἤδη τὴν ἀποχώρηση τοῦ βρετανικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὴ χώρα αὐτή.

4. Ἡ Κύπρος μποροῦσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ, ὥστε νὰ διατηρηθεῖ κάποιο εἶδος ἐλέγχου τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ νὰ καθυστερήσει ἡ προέλαση τοῦ εἰσβολέα, ὁ ὁποῖος θὰ εἶχε ἤδη ἀνατρέψει τὴν ἄμυνα τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Συρίας καὶ θὰ ἐπιχειροῦσε νὰ συνεχίσει τὴν προέλασή του νότια καὶ δυτικά. Μποροῦσε ἐπίσης νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς βάση ραντάρ γιὰ τὸν ἔλεγχο τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Παλαιστίνης.

5. Οἱ συντάκτες τοῦ ἐγγράφου θεωροῦσαν ὅμως μειονέκτημα τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Κύπρος ἀπεῖχε μόνο 70 μίλια ἀπὸ τὶς ἀκτὲς τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Συρίας καὶ συνεπῶς ἦταν εὐάλωτη σὲ ἀεροπορικὸ βομβαρδισμὸ ἢ ἐπίθεση μὲ πυραύλους μακροῦ βεληνεκοῦς. Ἄρα ἦταν ἀκατάλληλη ὡς βάση μεγάλης στρατιωτικῆς δύναμης καὶ ταυτόχρονα θὰ μείωνε τὴν εὐελιξία τοῦ γενικότερου στρατιωτικοῦ σχεδιασμοῦ, καθὼς θὰ καθήλωνε μιὰ τέτοια μεγάλη δύναμη στὴν ἄμυνα ἐνὸς νησιοῦ.

6. Παρὰ τὴ μικρὴ γεωγραφικὴ τῆς ἀξία, οἱ στρατιωτικοὶ θεωροῦσαν ὅτι ὁ ἔλεγχος τοῦ νησιοῦ ἦταν ἀναγκαῖος, γιατί ἐκτιμοῦσαν ὅτι, ἀκόμα καὶ ἂν παραχωρεῖτο σὲ φιλικὴ χώρα, ἡ ἐδαφικὴ του ἀκεραιότητα δὲν μποροῦσε νὰ ἐξασφαλιστεῖ καὶ ὑπῆρχε ὁ κίνδυνος νὰ περιέλθει ἐπὶ τὸν ἔλεγχο ἐχθρῆς δύναμης. Μὲ δεδομένο ὅτι στὴ συγκυρία τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1945 τὸ ἐνδεχόμενο Βρετανικῆς ἀποχώρησης ἀπὸ τὴν Κύπρον συνυφαινόταν μὲ τὴν ἔνωσή της μὲ τὴν Ἑλλάδα, εἶναι προφανές ὅτι ὁ κίνδυνος γιὰ τὴν ἐδαφικὴ ἀκεραιότητα τῆς Κύπρου ἀπὸ τὴ βρετανικὴ ὀπτική, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐνδεχόμενο στρατιωτικῆς κατάληψης, ἀφοροῦσε καὶ τὴν πιθανότητα ἐπικράτησης στὴν Ἑλλάδα τῶν κομμουνιστῶν καὶ τὴ συνεπαγόμενη ἐκλειψη τῆς βρετανικῆς ἐπιρροῆς στὴ χώρα αὐτή.

7. Οἱ συντάκτες τῆς ἐκθεσης δὲν θεωροῦσαν κατάλληλη τὴν Κύπρον γιὰ ἔδρα τῆς Imperial Strategic Reserve. Μποροῦσε ὅμως, σὲ περίπτωσι ἀναταραχῆς στὴν Αἴγυπτο καὶ τὴν Παλαιστίνη, νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς ἐναλλακτικὴ ἀεροπορικὴ ὁδὸς γιὰ τὴν Ἰνδία συνδέοντας τὴ Μάλτα καὶ τὸ Ἰράκ. Τέλος, ἐκτιμοῦσαν ὅτι σὲ εἰρηνικὴ περίοδο ἢ κατοχὴ τῆς Κύπρου ἐπέτρεπε τὴν ἄσκηση κάποιου εἶδους ἐλέγχου τῆς ναυσιπλοΐας στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο.

Ἀνακεφαλαιώνοντας, χαρακτήριζαν ἐπιθυμητὴ ἀπὸ στρατιωτικὴ ἄποψη τὴ διατήρηση τῆς Κύπρου γιὰ τέσσερις λόγους:

1. Γιὰ νὰ μὴν περιέλθει ὑπὸ ἐχθρῆς ἔλεγχου.
2. Γιατί σὲ περίπτωσι πολέμου ἦταν στρατηγικὰ τοποθετημένη, ὥστε νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὴν ἄμυνα τῆς Μέσης Ἀνατολῆς.

3. Γιατί σέ ειρηνική περίοδο συνιστούσε χρήσιμο σταθμό στην αεροπορική διαδρομή για την Ίνδια και επέτρεπε κάποιο έλεγχο της ναυσιπλοΐας στην Ανατολική Μεσόγειο.

4. Ήταν ο μόνος έδαφικός χώρος της Μέσης Ανατολής όπου η Βρετανία μπορούσε να λάβει τὰ μέτρα που έκρινε σκόπιμα χωρίς τούς περιορισμούς τών διεθνών συνθηκών.

Όπως προκύπτει από την επιχειρηματολογία του έγγραφου, η Κύπρος είχε περιορισμένη στρατηγική αξία για τη Βρετανία. Το Βρετανικό Έπιτελείο τασσόταν υπέρ της διατήρησής της για να αποτρέψει την ύπαγωγή της σέ έχθρικό έλεγχο, αλλά και γιατί έπιθυμούσε να διαθέτει ένα ασφαλές καταφύγιο εν όψει της απειλούμενης αναδίπλωσης της Βρετανίας από τὰ έρεισματά της στη Μέση Ανατολή³⁴.

Το Colonial Office αντίστοιχα, διακατεχόταν από την πεποίθηση ότι έπρεπε να ακολουθήσει πολιτική υπεράσπισης τών κτήσεων της Αυτοκρατορίας. Το γεγονός ότι διαφαινόταν η αδυναμία της Βρετανίας δέν σήμαινε ότι η αναδίπλωση έπρεπε να είναι γενική και πλήρης.

Έτσι, ο Υπουργός τών Αποικιών George Hall απευθυνόμενος στον Υπουργό Έξωτερικών Ernest Bevin³⁵, δήλωνε ότι ήταν ένοχλημένος από την πιθανολογούμενη παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα. Εκτιμούσε ότι κάτι τέτοιο θα ήταν απαράδεκτο για την κοινή γνώμη της Βρετανίας, η οποία δέν θα ενέκρινε την άσχοπη παράδοση ενός τμήματος της Βρετανικής Αυτοκρατορίας σέ μία κυβέρνηση όπως αυτή τών Αθηνών, η επιβίωση της οποίας ήταν έπισφαλής. Θεωρούσε ότι η προσάρτηση της Δωδεκανήσου αποτελούσε πλήρη αποζημίωση για τις υπηρεσίες που είχε προσφέρει η Ελλάδα στον πόλεμο. Σημείωνε τέλος με έμφαση ότι η ένδεχόμενη παραχώρηση της Κύπρου θα ύπονόμεινε τή βρετανική αξιοπιστία, αφού θα αποτελούσε απόδειξη της έλλειψης θέλησης για τή διατήρηση του έλέγχου τών περιοχών υπό καθεστώς έντολης, ύπονόμοντας την Παλαιστίνη.

Ο Bevin στην απάντησή του³⁶ σημείωνε ότι, αν και δέν είχε πεισθεί από την επιχειρηματολογία του συναδέλφου του και από τὸ έγγραφο του Γενικού Έπιτελείου, παρέπεμπε ούσιαστικά τὸ θέμα στις καλένδες, αναβάλλοντας όποια δήποτε συζήτησή του μετά τή διευθέτηση του Δωδεκανησιακού Ζητήματος.

Οί αντιδράσεις που ύπήρχαν ήταν βέβαια γνωστές στον Βρετανό Υπουργό Έξωτερικών, όταν συνάντησε στο Λονδίνο τὸν Αντιβασιλέα της Ελλάδας

34. Για τή βρετανική πολιτική στη Μέση Ανατολή μετά τὸ 1945 βλ. D. Sanders, *Losing an Empire Finding a Role. British Foreign Policy since 1945*, εκδ. Macmillan, Λονδίνο 1990, κεφάλαιο 3.

35. Hall πρὸς Bevin, 18 Σεπτεμβρίου 1945, F.O. 371/48360, R 16295.

36. Bevin πρὸς Hall, 21 Σεπτεμβρίου 1945, δ.π.

Ἀρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό, στις 17 Σεπτεμβρίου. Ὄταν κατά τὴ διάρκεια τῆς συζήτησής τους ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τοῦ ἔθεσε τὸ θέμα, ὁ Bevin ἀρνήθηκε καὶ νὰ τὸ συζητήσει. Ὁ Δαμασκηνὸς πίστευε ὅτι ἡ Βρετανία ἔπρεπε νὰ κινηθεῖ γρήγορα πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἔνωσης προκειμένου νὰ ἀποκτήσει ἠθικὸ πλεονέκτημα. Θὰ ἦταν ἐξάλλου σκόπιμο γιὰ τὸν ἴδιο νὰ ὑποστηριχθεῖ ἐμπράκτως ἀπὸ τοὺς Βρετανούς καὶ νὰ μὴν ἐπιστρέψει στὴν Ἑλλάδα μὲ ἄδεια χέρια. Ὁ Βρετανὸς Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν ἀπάντησε ὅτι ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν ὑπόψη καὶ οἱ στρατηγικὲς διαστάσεις τοῦ προβλήματος καὶ νὰ μὴν θεωρεῖται τὸ Κυπριακὸ ἀποκλειστικὰ θέμα διμεροῦς φιλίας. Ἡ συζήτηση πῆρε δυσάρεστη τροπὴ, ὅταν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ὑπονόησε ὅτι ἡ μὴ ἱκανοποίηση τοῦ αἰτήματός του πιθανὸν νὰ καθιστοῦσε ἀδύνατη τὴν παραμονή του στὴν Ἀντιβασιλεία. Ὁ ὑπαινιγμὸς προκάλεσε τὴν ὀργὴ τοῦ Bevin καὶ τὴν ἐπεξήγηση ἐκ μέρους τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ὅτι δὲν ἐννοοῦσε παραίτηση. Τελικὰ συμφωνήθηκε νὰ δηλώσει ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ὅτι ἔθεσε μὲν τὸ θέμα, χωρὶς ὁμως νὰ ζητήσει ἄμεση ἀπάντηση ἐκ μέρους τῆς Βρετανικῆς Κυβέρνησης. Ἀποδεικνυόταν ἔτσι ἡ ἀδυναμία τῶν Ἀθηνῶν, μὲ δεδομένη τὴν ἐσωτερικὴ πολιτικὴ κατάσταση καὶ τὴν ἐξάρτηση τῶν ἑλληνικῶν κυβερνήσεων ἀπὸ τὸ Λονδίνο, νὰ ἀσκήσει πίεση γιὰ τὴν ἔνωση³⁷.

Τὸ Colonial Office ἐξακολούθησε ὁμως νὰ πιέζει τὸ Foreign Office προκειμένου νὰ ἐπιβάλλει τὴ δική του γραμμὴ στὸ Κυπριακὸ. Τὸ Δεκεμβριο, μετὰ ἀπὸ πίεση τῆς πρώτης υπηρεσίας πρὸς τὴ δεύτερη, δόθηκαν ὁδηγίες στὸν Πρεσβευτὴ τῆς Βρετανίας στὴν Ἀθήνα, νὰ ὑποδείξει στὸν Ἀντιβασιλέα τὴν ἀποχὴ ἀπὸ λόγους ποὺ ἐνθάρρουναν τοὺς Ἑλληνοκύπριους ὡς πρὸς τὶς πιθανότητες ἀποδοχῆς τοῦ αἰτήματος τῆς ἔνωσης ἀπὸ τὴ Βρετανία³⁸. Παράλληλα ὁμως, τὸ Βρετανικὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν ἀποφάσισε ὅπως στὸ διάβημα αὐτὸ διευκρινιστεῖ ὅτι τὸ ζήτημα ἦταν κλειστὸ “πρὸς τὸ παρὸν” καὶ τοῦτο σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ μὴν ἀποσταθεροποιηθεῖ ἡ κυβέρνησις τῶν κομμάτων τοῦ Κέντρου ὑπὸ τὸ Σοφούλη³⁹.

Τὸ 1946 ἀπετέλεσε τὸ κρίσιμο ἔτος γιὰ τὴν τελικὴ ἔκβαση τῆς διαμάχης μεταξὺ τῶν βρετανικῶν υπηρεσιῶν.

Στις 15 Ἰανουαρίου, ὁ Hall ἔθεσε καὶ πάλι τὸ ζήτημα στὸν Bevin⁴⁰. Σημεί-

37. Bevin πρὸς Caccia, 17 Σεπτεμβρίου 1945, R 15992, ὁ.π.

38. Sargent (F.O.) πρὸς Dawe (C.O.), 21 Δεκεμβρίου 1945, R 20973, ὁ.π.

39. Lasky, πρακτικὸ, 30 Νοεμβρίου 1945, Bevin πρὸς Hall, 4 Δεκεμβρίου 1945, R 20301, C.O. πρὸς F.O., 13 Δεκεμβρίου 1945, R 20975, F.O. πρὸς Ἀθήνα, 21 Δεκεμβρίου 1945, R 20973, ὁ.π. Γιὰ τὴ βρετανικὴ πολιτικὴ στὴν Ἑλλάδα στὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς περιόδου βλ. H. Richter, *British intervention in Greece. From Varkiza to civil war, February 1945 to August 1946*, Merlin Press, Λονδίνο 1985 καὶ G. M. Alexander, *The Prelude to the Truman Doctrine. British Policy in Greece 1944- 1947*, Clarendon Press, Ὁξφόρδη 1982.

40. Hall πρὸς Bevin, 15 Ἰανουαρίου 1946, F.O. 371/58760, R 1024.

ωνε ότι ή ένωτική δραστηριότητα είχε σοβαρές συνέπειες για την άποικιακή διοίκηση. Με την άβεβαιότητα που επικρατούσε ήταν αδύνατο να εκτελεστούν τα αναπτυξιακά σχέδια. Έκτός αυτού υπήρχε πιθανότητα κατάρρευσης της άποικιακής κυβέρνησης λόγω της δυσμενούς επίδρασης της άβεβαιότητας στο διοικητικό προσωπικό. Στη συνέχεια προχωρούσε σε ανασκόπηση των θέσεων του για την ουσία του προβλήματος:

1. Η Κύπρος δέν ανήκε γεωγραφικά στον έλληνικό χώρο.

2. Η Ελλάδα ήταν μια Ανατολικομεσογειακή χώρα που ποτέ στο παρελθόν δέν κατείχε την Κύπρο, σε αντιδιαστολή προφανώς με την Τουρκία.

Έπρόκειτο για έπιστράτευση δύο κριτηρίων, του γεωγραφικού και του ιστορικού - πολιτικού, προκειμένου να εξουδετερωθεί ή επίκληση του έθνικού που παρέπεμπε με τή σειρά του στην αρχή της αυτοδιάθεσης.

3. Τα βρετανικά συμφέροντα στη Μέση Ανατολή επέβαλαν τή διατήρηση της βρετανικής κυριαρχίας.

4. Έπρεπε επίσης να ληφθούν υπόψη οί γνωστές απόψεις του Γενικού Έπιτελείου.

Τέλος, αν οί Βρετανοί αποχωρούσαν από τό νησί, οί βιοτικές συνθήκες των Κυπρίων θα χειροτέρευαν και θα εγκαταλείπονταν οί μουσουλμάνοι φίλοι της Βρετανίας.

Ο Βενίν απάντησε στις 21 Ιανουαρίου⁴¹ ακολουθώντας παρελκυστική τακτική. Δήλωνε ότι δέν είχε καταλήξει σε οριστικές απόφασεις. Πίστευε ότι τό ζήτημα έπρεπε να τεθεί στο ύπουργικό συμβούλιο. Προτιμούσε όμως να αναβληθεί ή εξέτασή του έως τις 31 Μαρτίου, όποτε θα διεξάγονταν οί εκλογές στην Ελλάδα.

Ο Έπουργός των Άποικιών επανήλθε στις αρχές Άπριλίου, άμέσως μετά τή διεξαγωγή των έλληνικών εκλογών, παρουσιάζοντας σχέδιο ύπομνήματος βασισμένο στις γνωστές απόψεις της ύπηρεσίας του. Ο Williams του Foreign Office εκτιμούσε ότι μια δήλωση διατήρησης της βρετανικής κυριαρχίας θα προκαλούσε ζημιά στις άγγλοελληνικές σχέσεις, ιδίως τή στιγμή κατά την όποια οί Έλληνες δέν είχαν εξασφαλίσει ακόμα τή Δωδεκάνησο. Πίστευε όμως ότι, άφοϋ οί στρατιωτικοί είχαν οριστικοποιήσει τις απόψεις τους, δέν θα ήταν εύκολο στο Έπουργείο Έξωτερικών να εξακολουθήσει να άρνείται τή συγκατάθεσή του⁴². Ο Βενίν δήλωσε όμως στον Hall ότι δέν επιθυμούσε να ληφθεί άπόφαση όσο έκκρεμοϋσε τό Δωδεκανησιακό⁴³.

Ο Hall επανήλθε για μία ακόμα φορά, στις 3 Ιουλίου, άμέσως μετά τή επίλυση του Δωδεκανησιακού Ζητήματος⁴⁴. Άνέφερε ότι οί κομμουνιστές είχαν

41. Bevin προς Hall, 21 Ιανουαρίου 1946, δ.π.

42. Williams, πρακτικό, 9 Άπριλίου 1946, R 6217, δ.π.

43. Bevin προς Hall, 18 Άπριλίου 1946, δ.π.

44. Hall προς Bevin, 3 Ιουλίου 1946, R 10345, δ.π. Για τή ρύθμιση του Δωδεκανησιακού

ἐπικρατήσει στις δημοτικές ἐκλογές. Ἐάν ἡ δήλωση ἐπιβεβαίωσης τῆς βρετανικῆς κυριαρχίας δὲν γινόταν, ἡ Κύπρος θὰ ἐτίθετο ὑπὸ τὴν ἐπιρροή τους. Στὸ σχέδιο δήλωσης ποὺ ὑπέβαλε γινόταν λόγος καὶ γιὰ τὴ σύγκληση συμβουλευτικῆς συνέλευσης, “ὅσο δυνατὸν” ἀντιπροσωπευτικῆς, ἡ ὁποία θὰ ἐξέταζε τὸ συνταγματικὸ θέμα, τῆς σύστασης νομοθετικοῦ σώματος συμπεριλαμβανομένης. Ἐπρόκειτο γιὰ τὴν πολιτικὴ περιορισμένης αὐτοκυβέρνησης, ἡ ὁποία προτάθηκε στοὺς Κυπρίους τὸν ἐπόμενο χρόνο, χωρὶς νὰ γίνει ἀποδεκτὴ⁴⁵. Ἀκόμα ὑποσχόταν τὴν ἔναρξη ἐνὸς δεκαετοῦς προγράμματος ἀνάπτυξης τοῦ νησιοῦ. Ὁ Ὑπουργὸς Ἀποικιῶν θὰ ζητοῦσε τὴν ἔγκριση τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου παρὰ τὴν ἀπουσία τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν στὸ Παρίσι.

Στὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν προετοιμάστηκε ἡ ἀντίδραση τῆς ὑπηρεσίας στὸ διάβημα τοῦ Hall. Κατ’ ἀρχὴν ἔπρεπε νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι:

1. Δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάρξει δήλωση γιὰ τὴν Κύπρο πρὶν ἀπὸ τὸ συνέδριο εἰρήνης.
2. Ἐάν ἡ δήλωση γινόταν, θὰ ἀποτελοῦσε προσβολὴ κατὰ τοῦ Πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδας Κωνσταντίνου Τσαλδάρη ποὺ ἐπισκεπτόταν ἐκεῖνες τὶς μέρες τὸ Λονδίνο.

Ἐάν αὐτὰ δὲν ἀρκοῦσαν, τότε θὰ εἰσερχόταν στὴν οὐσία:

1. Ἡ διατήρηση τῆς Κύπρου θὰ ἀντέφρασκε μετὰ τὴν εἰκόνα τῆς Βρετανικῆς Κοινοπολιτείας ὡς ἐλεύθερης ἔνωσης λαῶν. Οἱ Κύπριοι ἔδιναν τὴν ἐντύπωση ὅτι, ἀν’ εἶχαν ἐπιλογή, θὰ τὴν ἐγκατέλειπαν. Ἐάν αὐτὸ ἀμφισβητεῖτο, ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσει δημοψήφισμα.

2. Ἡ ἐμμονὴ στὴ διατήρηση τῆς Κύπρου θὰ ἀδυνατίζε τὴ βρετανικὴ θέση στὴν Ἑλλάδα καὶ θὰ ἐνίσχυε τὴν κομμουνιστικὴ προπαγάνδα.

3. Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἦταν ἀσυμβίβαστη μετὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς ἐθνικῆς ἀρχῆς ἐκ μέρους τῶν Βρετανῶν σὲ ἄλλες περιπτώσεις.

4. Στὴν περίπτωση ἔνωσης τῆς Κύπρου μετὰ τὴν Ἑλλάδα, ἡ Βρετανία μποροῦσε εὐκόλα νὰ ἐξασφαλίσει βάσεις καὶ τὴν ἐγγύηση ὅτι δὲν ἐπρόκειτο νὰ παραχωρηθοῦν διευκολύνσεις, σὲ ἄλλες χῶρες. Τελικὰ τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν δὲν χρειάστηκε νὰ ἀναπτύξει τὰ οὐσιαστικὰ ἐπιχειρήματά του. Ὁ Bevin πάντως χαρακτήρισε τὶς θέσεις αὐτὲς “ἐξαιρέτες”⁴⁶. Τὸ ὑπουργικὸ συμβούλιο εἶχε ἀποφασίσει στὶς 8 Ἰουλίου νὰ μὴ γίνει καμία δήλωση λόγῳ τῆς ἐπίσκεψης Τσαλδάρη στὸ Λονδίνο καὶ τῆς ἐπικείμενης συνδιάσκεψης εἰρήνης⁴⁷.

βλ. Β. Κόντη, *Ἡ Ἀγγλοαμερικανικὴ πολιτικὴ καὶ τὸ Ἑλληνικὸ πρόβλημα, 1945-1949*, Παράτηρησις, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 163.

45. Γ. Γιαννουλόπουλου, *Ὁ μεταπολεμικὸς κόσμος. Ἑλληνικὴ καὶ Εὐρωπαϊκὴ Ἱστορία*, Παπαζήσης, Ἀθήνα 1992, σσ. 328-329.

46. F.O 371/58760, R 10250.

47. Cabinet Minutes, 8 Ἰουλίου 1946, R 10345, δ.π.

Τὸ ζήτημα λύθηκε τελικὰ μὲ τὴν ἐπικράτηση τῶν ἀπόψεων τοῦ Ὑπουργείου Ἀποικιῶν τὸ φθινόπωρο πού ἀκολούθησε. Σὲ συνάντηση στελεχῶν τῶν δύο ὑπουργείων, στίς 12 Σεπτεμβρίου, ὁ Dawe τοῦ Ὑπουργείου Ἀποικιῶν ζήτησε νὰ ὑπάρξει ρητὴ ἀναφορὰ στὸ κείμενο τῆς δήλωσης γιὰ τὴν Κύπρο, γιὰ τὴ διατήρηση τῆς βρετανικῆς κυριαρχίας. Ἐὰν αὐτὸ δὲν γινόταν, θὰ σήμαινε ὅτι ἡ Βρετανία ἦταν ἔτοιμη νὰ ἀποχωρήσει καὶ ἀπὸ ἄλλες κτήσεις της⁴⁸. Ὁ Bevin ἐξακολουθοῦσε ὁμως νὰ διαφωνεῖ, διότι κάτι τέτοιο θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ ἀποδοκιμασία τοῦ Βασιλιᾶ τῆς Ἑλλάδας πού ἐπρόκειτο νὰ ἐπιστρέψει στὴ χώρα του. Ἡ Βρετανία ἀντιμετώπιζε ἐξάλλου δυσκολίες μὲ τὴν προσφυγὴ τῆς Οὐκρανίας κατὰ τῆς Ἑλλάδας στὰ Ἠνωμένα Ἔθνη καὶ τὴν κρίση στὰ Δαρδανέλια⁴⁹. Ὅπως ἐξηγοῦσε καὶ προσωπικὰ στὸν Hall⁵⁰, ἡ δήλωση αὐτὴ θὰ ἐπέτρεπε στοὺς σοβιετικούς νὰ ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ Βρετανία ἐγκαθιστοῦσε στὴν Κύπρο βάσεις γιὰ νὰ ἐπιτεθεῖ στὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση. Θὰ ἔμοιαζε ἐπίσης μὲ τιμωρία τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴν ψήφο τους ὑπὲρ τοῦ Βασιλιᾶ στὸ δημοψήφισμα πού εἶχε προηγηθεῖ. Ὁ Ὑπουργὸς Ἀποικιῶν ἔπρεπε νὰ ἀρκεστεῖ στὴν ἐξαγγελία τοῦ ἀναπτυξιακοῦ του προγράμματος, κατὰ τὴ διάρκεια μίας συνεδρίασης τοῦ Κοινοβουλίου.

Ὁ Hall στὴν ἀπάντησή του⁵¹ διαβεβαίωσε τὸν συνάδελφό του ὅτι κατανοοῦσε τὶς δυσκολίες του. Ἀποδεχόταν τὸ αἴτημά του, ἀλλὰ ζητοῦσε μὲ τὴ σειρά του βοήθεια σὲ δύο σημεία:

Ἐάν τὸν ρωτοῦσε κάποιο μέλος τοῦ Κοινοβουλίου γιὰ τὸ ζήτημα τῆς κυριαρχίας, κάτι γιὰ τὸ ὁποῖο ὑποσχόταν ὅτι δὲν θὰ ἐπεδίωκε, πρότεινε νὰ ἀπαντήσει ὅτι ἡ Βρετανικὴ Κυβέρνηση δὲν μελετοῦσε καμία μεταβολή.

2. Θὰ ἤθελε νὰ διαβεβαιώσει ἐμπιστευτικὰ τὸν Κυβερνήτη τοῦ νησιοῦ ὅτι μὲ τὴ σύμφωνη γνώμη τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν, τὸ καθεστῶς τῆς Κύπρου θὰ παρέμενε ἀμετάβλητο.

Ἡ ἀπάντηση τοῦ Bevin δόθηκε μέσω τοῦ ἰδιαίτερου γραμματέα του στίς 8 Ὀκτωβρίου καὶ ἦταν καταφατικὴ⁵². Δὲν εἶναι σαφὲς τί προκάλεσε τὴν ὑποχώρησή του. Εἶναι πιθανὸ νὰ ἐκτίμησε ὅτι δὲν εἶχε νόημα ἢ περαιτέρω ἀντίθεσή του στὴν κοινὴ θέση τοῦ Ὑπουργείου Ἀποικιῶν καὶ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου. Ἡ ἐπιστολή του τῆς 17ης Σεπτεμβρίου παρὰ τὸ ὅ,τι συνέχιζε ἐπιφανειακὰ τὴν παρελκυστικὴ τακτικὴ του, ἔδειχνε ὅτι στὴν πραγματικότητα ἀναζητοῦσε τὴν προσφορότερη στιγμή ἀπὸ ἀποψη διεθνoῦς συγκυρίας γιὰ τὴν ἀνακοίνωση τῆς

48. Warner, πρακτικό, 12 Σεπτεμβρίου 1946, F.O. 371 / 58761, R 13805.

49. Warner πρὸς Dawe, 12 Σεπτεμβρίου 1946 ὁ.π. Γιὰ τὴν κρίση στὰ Δαρδανέλια βλ. B. R. Kuniholm, *The Origins of the Cold War in the Near East. Great Power Conflict and Diplomacy in Iran, Turkey and Greece*, Princeton University Press, 1980, σσ. 359-378.

50. Bevin πρὸς Hall, 17 Σεπτεμβρίου 1946, F.O. 371/58761, R 13805.

51. Hall πρὸς Bevin, 18 Σεπτεμβρίου 1946, R 14542, ὁ.π.

52. Πρακτικά, 15 Ἰανουαρίου 1947, R 18385, ὁ.π.

διατήρησης της Κύπρου από τη Βρετανία. Είναι επίσης πιθανό ότι η κλιμάκωση του έμφυλιου πολέμου στην Ελλάδα τον έπεισε ότι η πολιτική της ένωσης δεν ήταν έφικτη λόγω της ελληνικής πολιτικής αβεβαιότητας. Είναι χαρακτηριστικό ότι τον Ιανουάριο του 1947 η τάση της πολιτικής του Βρετανικού Υπουργείου Έξωτερικων ήταν αντεστραμμένη σε σχέση με το πρόσφατο παρελθόν, ακόμα και στο ένδεχομενο συμβολικής ελληνικής συμμετοχής στη διοίκηση του νησιού. Οποιαδήποτε διευθέτηση θα εξεταζόταν μετά την πλήρη αποσαφήνιση της πολιτικής κατάστασης στην Ελλάδα⁵³.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

53. Πρακτικά, 15 Ιανουαρίου 1947. R 18385, δ.π.

